

УДК 911.3:37(477.85)

В. О. Джаман – доктор географічних наук, професор, завідувач кафедри географії України та регіоналістики Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича;

О. Г. Заячук – кандидат географічних наук, асистент кафедри географії та менеджменту туризму Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича;

М. Д. Заячук – кандидат географічних наук, доцент кафедри географії України та регіоналістики Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Територіальна організація освітньо-виховного комплексу Чернівецької області

*Роботу виконано на кафедрі географії України
та регіоналістики ЧНУ ім. Ю. Федьковича*

Реформування галузі освіти та культури на сучасному етапі загострює питання щодо вдосконалення структури освітньо-виховного комплексу. Основний акцент зроблено на територіальній структурі освітньо-виховного комплексу, її складниках та виокремленні перспективних елементів його функціонування.

Ключові слова: освітньо-виховний комплекс, територіальна структура, освітньо-виховний вузол, освітньо-виховний район, освітньо-виховний центр, освітньо-виховний округ, освітньо-виховний пункт.

Джаман В. А., Заячук О. Г., Заячук М. Д. Территориальная организация образовательно-воспитательного комплекса Черновицкой области. Реформирование отрасли образования и культуры на современном этапе обусловило заострило вопрос относительно усовершенствования структуры образовательно-воспитательного комплекса. Основной акцент делается на территориальной структуре образовательно-воспитательного комплекса, ее составляющих и выделении перспективных элементов его функционирования.

Ключевые слова: образовательно-воспитательный комплекс, территориальная структура, образовательно-воспитательный узел, образовательно-воспитательный район, образовательно-воспитательный центр, образовательно-воспитательный округ, образовательно-воспитательный пункт.

Dzhaman V. O., Zayachuk O. G., Zayachuk M. D. Territorial Organization of Educational-Pedagogic Complex in the Chernivtsi Oblast. The present-day reformation of education and culture urges the development of educational-pedagogic complex structural development. The article accentuates upon the territorial structure of educational-pedagogic complex, its (structure) components and disclosure of perspective elements in the territorial structure of educational-pedagogic complex of the Chernivtsi Oblast.

Key words: educational complex, territorial organization, educational point, educational centre, educational district, educational circuits, educational junction.

Постановка наукової проблеми та її значення. Аналіз територіальної організації освітньо-виховного комплексу в умовах подальшого реформування економіки, пошуку шляхів альтернативного функціонування усіх ланок господарського комплексу країни є актуальним і потрібним для вирішення конкретних практичних завдань. Питання територіальної організації освітньо-виховного комплексу (ОВК) важливе щодо оптимізації сфери культури та освіти, прогнозування кількісних показників освітньо-виховних закладів, їх наповнюваності, попиту на освітньо-виховні послуги, їх якості.

Аналіз останніх досліджень із цієї проблеми. Дослідження освітньо-виховної системи в територіальному аспекті здійснювалися в контексті теорії суспільної географії та ґрунтувалися на постулатах концепції територіальної організації послуг, які розкрито у працях відомих науковців ХХ ст. Дослідженням суспільно-географічних територіальних систем та комплексів займалися такі відомі українські географи, як М. Паламарчук, С. Іщук, М. Пістун, Я. Олійник, Л. Руденко, О. Топчієв, О. Шаблій та ін. Вивчення географії освіти впродовж ХХ ст. здійснювалося переважно опосередковано під час дослідження сфери обслуговування. Авторами праць за цією тематикою є

В. Покшишевський, М. Соколовський, М. Абрамов, М. Білецький, С. Ковальов, О. Любіцева, М. Паламарчук [5], М. Пістун, М. Фащевський, Ю. Саушкін, О. Топчів та ін. У 90-х роках ХХ ст. з'являються праці О. Хомри, В. Стецького, Л. Немець, Т. Мельниченко [3], О. Корнус [2], П. Вірченка, О. Барабохи та ін. із питань територіальної організації освіти.

Враховуючи негативні трансформаційні процеси в системах освіти, культури та суміжних галузях, що супроводжуються ліквідацією освітньо-виховних закладів, дослідження територіальної організації ОВК набувають особливої актуальності. **Метою** цієї публікації є розкриття територіальних особливостей формування і функціонування освітньо-виховного комплексу обласного регіону, визначення ієрархічної структури та виділення перспективних елементів територіальної організації ОВК Чернівецької області.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Територіальна організація ОВК характеризує розміщення елементів освіти та культури, форми їх зосередження, взаємозв'язки між ними та проявляється у формуванні різних поєднань освітньо-виховних закладів, органів управління, обслуговуючих підприємств залежно від чисельності населення центру обслуговування та величини території, що прилягає до нього. Створюється так звана ступінчата система, для якої характерне поступове збільшення закладів вищого рівня обслуговування зі зростанням людності та адміністративної ролі населеного пункту.

Просторова організація функціонування ОВК багатоаспектна й багаторівнева. Вона враховує розміщення населення відносно об'єктів ОВК та використання їх. Включає також просторове поширення тих чи інших видів освітньо-виховної діяльності, територіальний розподіл соціальної і виробничої інфраструктури, рекреаційної та духовної діяльності населення. Важливим складником просторової організації суспільства є адміністративно-територіальний устрій, територіальна структура державного управління та місцевого самоврядування.

Територіальна організація життєдіяльності суспільства ієрархічна та багаторівнева. З огляду ОВК територіально можна розрізнити соціуми сім'ї, дитячі групи, класи, освітньо-виховні заклади різних рівнів, різноманітні гуртки та товариства місцевого, регіонального та загальнодержавного рівня. Загалом усі заклади освітньо-виховного комплексу можемо класифікувати за спеціалізацією і масштабністю послуг, які вони можуть надавати населенню. Таким чином, найпростіші види освітньо-виховних послуг надають заклади повсякденного обслуговування – сільські бібліотеки, клуби, об'єкти дозвілля, дошкільні навчальні заклади, загальноосвітні навчальні заклади (ЗНЗ) першого та другого ступеня навчання. У кожному сільському населеному пункті потрібно, щоб були ЗНЗ, бібліотеки та клуби. Це важлива умова не лише для розвитку освіти й культури, а й для життєдіяльності самого села.

До закладів періодичного користування належать такі, що пропонують більший перелік послуг та відповідно кращу їх якість: спеціалізовані бібліотеки, будинки культури, будинки народної творчості, спеціалізовані музеї, школи естетичного виховання, ЗНЗ нового типу. Третю групу освітньо-виховних закладів представляють епізодичні освітньо-виховні заклади – ті, що надають послуги для більш зацікавлених категорій населення на вищому від попереднього рівні, переважно це заклади обласного рівня. Ними можуть бути концертні організації, філармонії, освітньо-виховні центри для дітей та юнацтва, театри, парки культури та відпочинку, народні доми, заклади професійної підготовки та перепідготовки спеціалістів, ВНЗ.

Отже, схематично будемо розрізнити такі рівні територіальної організації ОВК:

1) елементарний – окремий освітньо-виховний заклад (дошкільний заклад, загальноосвітній навчальний заклад, позашкільний заклад, заклад професійної підготовки чи перепідготовки трудових ресурсів тощо, які розміщені в межах ОВК локального рівня);

2) локальний – об'єкти освітньо-виховного комплексу в окремо взятому населеному пункті (пункти, центри);

3) регіональний – орієнтований на адміністративно-територіальний поділ, хоча можлива орієнтація на сформовані регіони внаслідок взаємодії між окремими локальними рівневими об'єктами (округи, райони та вузли).

У межах регіонального рівня виокремлюють мікрорегіональний – адміністративні райони; мезорегіональний (субрегіональний) – великі міста й міські агломерації, групи адміністративних районів; макрорегіональний – столиці, обласні регіони, групи областей;

4) національний (мегарегіональний) – окремі країни;

5) глобальний.

Так, національний рівень представлений ОВК України, де виділяють шість макрорайонів із вузлами у Львові, Києві, Харкові, Донецьку, Дніпропетровську та Одесі, що охоплюють декілька областей кожний [3]. Відповідно у межах макрорайонів виділяють 123 мезорайони, які сформовані на базі міст державного та обласного значення. До одного з таких мезорайонів й віднесемо Чернівецький, ядром якого є м. Чернівці (рис. 1).

Під час розгляду регіонального ОВК Чернівецької області можемо виділити один освітньо-виховний вузол, що сформувався на базі обласного центру, – Чернівецький ОВВ. *Освітньо-виховний вузол* – це територія або ж точково-дисперсна геопросторова форма міських поселень та прилеглих до неї сільських населених пунктів із різною функціонально-організаційною структурою освітньо-виховних закладів, де представлені повсякденні, періодичні та епізодичні освітньо-виховні заклади. Територіальні розміри Чернівецького ОВВ обмежені на організаційному рівні зв'язками I рівня.

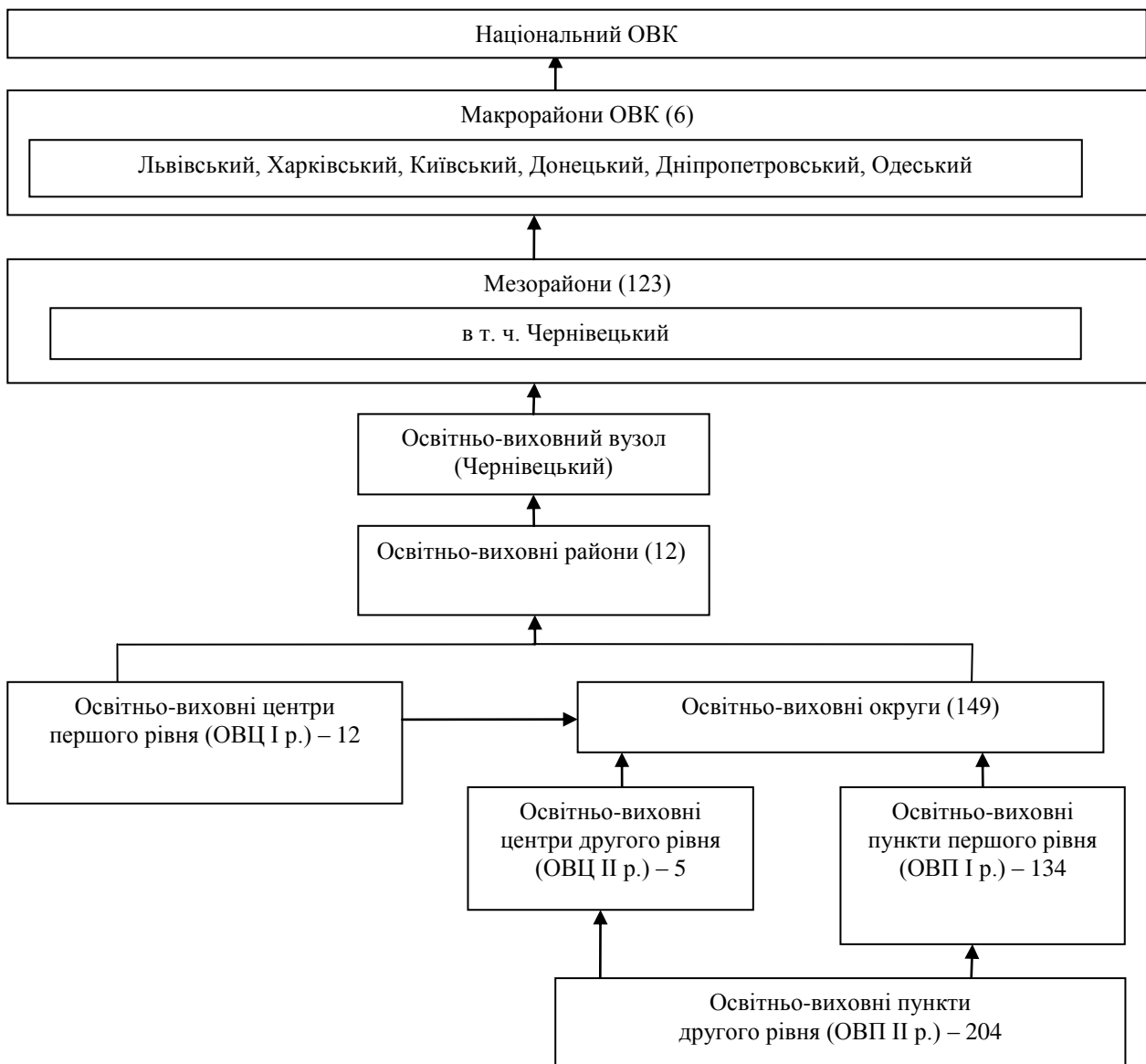

Рис. 1. Територіальна структура освітньо-виховного комплексу

Освітньо-виховний вузол з-поміж інших елементів територіальної структури вирізняється наявністю вищих навчальних закладів III–IV рівня акредитації (р. а.). Вузол взаємодіє з усіма центрами першого рівня, тим паче, що вони пов'язані управлінською функцією за адміністративно-територіальним устроєм. Компонентна структура Чернівецького ОВ вузла представлена сукупністю

значної кількості закладів обслуговування освітньо-виховної сфери, вплив яких поширюється на навколишні освітньо-виховні центри та пункти, а вплив вищих навчальних закладів I–IV р. а. має регіональне та міжрегіональне значення з відповідною зоною впливу.

Освітньо-виховний район – це територіально цілісний простір освітньо-виховної діяльності, що сформувався навколо освітньо-виховного центру I рівня, до якого тяжіють освітньо-виховні округи й освітньо-виховні центри II рівня. За способом виділення ОВ райони нодальні.

Освітньо-виховними центрами (ОВЦ) можемо вважати сільські, селищні або міські населені пункти, у яких функціонує більше семи освітньо-виховних закладів включаючи повсякденні, періодичні та епізодичні. Розрізняємо два рівні освітньо-виховних центрів. До освітньо-виховних центрів першого рівня (ОВЦ I р.) належать міста й селища міського типу, де функціонує більше 11 освітньо-виховних закладів повсякденного, періодичного та епізодичного користування. Загальна кількість ОВЦ I р. в Чернівецькій області становить 12. ОВЦ I р. виступає осередком освітньо-виховного процесу певної території, що окреслена тісними зв'язками між елементами територіальної структури нижчих ієрархічних рівнів. Кожен із центрів має тісні зв'язки з ОВЦ II р. та пунктами I та II рівнів, відповідно в кожному конкретному випадку виконує їх функцію. ОВЦ I р. є м. Чернівці, м. Вижниця, м. Вашківці, м. Заставна, м. Кіцмань, м. Новоселиця, м. Сокиряни, м. Сторожинець, м. Хотин, смт Глибока, смт Кельменці, м. Новодністровськ.

До освітньо-виховних центрів другого рівня (ОВЦ II р.) належать міські та сільські населені пункти, де функціонує 8–11 освітньо-виховних закладів повсякденного й періодичного користування, а також можлива наявність професійно-технічного закладу освіти. Це смт Берегомет, смт Путила, м. Герца, смт Красноільськ та с. Ставчани.

Дослідження компонентно-організаційної структури ОВ центрів свідчить про наявність освітньо-виховних закладів дещо нижчого рівня, у яких наявні ДНЗ, ЗНЗ I–III ступеня, заклади естетичного виховання, будинки культури, масові бібліотеки, музеї. Масштаби обслуговування цих закладів виходять за межі населеного пункту. Місткість основних типів закладів ОВ центрів пересічно становить: у ДНЗ – 150 місць, у закладах клубного типу – 500 тощо. Організація управління ОВЦ покладена на міські та районні відділи освіти та культури, які в свою чергу підпорядковуються обласним управлінням. У всіх ОВЦ I рівня наявні заклади професійної підготовки кваліфікованих кадрів, серед них професійно-технічні заклади освіти (ПТЗО) у Глибоцькому, Заставнівському, Кельменецькому та Сокирянському районах. У Вижницькому, Вашківцевському, Кіцманському, Новоселицькому та Новодністровському ОВЦ функціонують вищі навчальні заклади I–II р. а., а у Сторожинецькому та Хотинському представлені ПТЗО й вищі освітні заклади I–II р. а.

Усі ОВЦ I р. є ядром освітньо-виховних районів (ОВР), що утворилися внаслідок функціонально-організаційних взаємозв'язків між елементами нижчого ієрархічного рівня, тому назви освітньо-виховних районів збігаються з освітньо-виховними центрами першого рівня та їх кількість відповідно становить 12.

Найменшим елементом територіальної структури регіонального ОВК є *освітньо-виховний пункт (ОВП)*. Пропонуємо розрізняти освітньо-виховні пункти двох рівнів. Освітньо-виховний пункт першого рівня (ОВП I р.) – сільське або селищне поселення, де функціонує чотири–сім закладів повсякденного та періодичного користування. Загальна кількість ОВП I р. в межах Чернівецької області становить 134. Прикладом ОВП I р. можуть бути с. Банилів (Вижницький р-н), с. Кам'яна (Глибоцький р-н), с. Балківці (Новоселицький р-н), де з повсякденних закладів представлені ДНЗ, ЗНЗ (переважно I–II ст.), клуб, бібліотека, а з періодичних можуть бути школи естетичного виховання, будинки творчості, такі заклади переважно задовольняють потреби місцевого населення.

Освітньо-виховний пункт другого рівня (ОВП II р.) – сільське поселення, де функціонує від одного до трьох освітньо-виховних закладів, переважно повсякденного обслуговування. Загальна їх кількість у Чернівецькому регіональному ОВК – 204. У переважній більшості ОВП II р. спостерігається досить мала кількість учнів ЗНЗ (менше 100), заклади культури представлені маломісткими клубами та часто відсутні ДНЗ, що зумовлює їх тяжіння до ОВП I р. Найбільша кількість ОВП II р. у Путильському районі – 26, при пересічнообласному співвідношенні 18 на район. Дослідження компонентно-організаційної структури ОВП II р. засвідчує, що здебільшого функціонують елементарні заклади культури – клуби, бібліотеки, ДНЗ та школи I ступеня навчання (початкові), які досить часто малокомплектні.

Загалом освітньо-виховні заклади ОВП у зв'язку з розміщенням у невеликих сільських населених пунктах передбачені на обслуговування незначної кількості населення. Так, пересічна кількість місць у ДНЗ становить 50, а кількість місць у закладах клубного типу – 150. Організаційна структура управління освітньо-виховними закладами здійснюється на рівні районних закладів управління освіти та культури. Враховуючи значну кількість ОВП у межах Чернівецької області, де обмежений перелік освітньо-виховних послуг, пропонуємо виділити освітньо-виховні округи (ОВО) як регіональні елементи територіальної структури ОВК, де ОВП II р. тяжіють до ОВП I р.

Освітньо-виховний округ – територіальне зосередження освітньо-виховних пунктів II рівня, що внаслідок обмеженості в освітньо-виховних закладах тяжіють до ОВ пунктів I рівня, з урахуванням його функціональної структури та транспортно-географічного положення. У Чернівецькій області нараховуємо 149 ОВ округів. Відповідно до сучасних напрямів реорганізації освіти до освітньо-виховного округу можуть бути включені як освітньо-виховні заклади, так і заклади, що надають медичне обслуговування. Ми ж акцентуємо увагу на освітньо-виховних закладах, що об'єднуються навколо базового ЗНЗ, де на основі попередньо проведеного маркетингового дослідження має розвиватися профільне навчання відповідно до запитів учнів.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Аналізуючи територіальну структуру Чернівецького обласного ОВК, що представлена сукупністю елементів, формами їх зосередження та зв'язками між ними (ОВ вузол, райони, округи, центри та пункти), зазначимо невідповідність між їх розміщенням та потребами населення. Для подолання територіальних відмінностей у наданні населенню якісних освітньо-виховних послуг потрібні обґрунтовані зміни в територіальній організації ОВК. Під територіальною організацією ОВК розуміємо процес цілеспрямованого розміщення закладів освіти та культури, наукових установ, обслуговуючих підприємств, органів управління у взаємозв'язку з системою розселення і господарською системою, в результаті чого досягається певний соціально-економічний ефект на основі задоволення освітньо-культурних потреб населення та викликів господарства. Реорганізація окремих закладів ОВК та формування ОВ округів за принципами територіальної близькості, функціональної та транспортної взаємодії з врахуванням демографічної та соціально-економічної ситуації є обґрунтованим шляхом оптимізації ОВК Чернівецької області, що забезпечить повноту доступу до освітньо-виховних послуг. У перспективі має бути сформована гнучка система динаміки асортименту освітньо-виховних послуг із врахуванням викликів суспільства, яка потребує глибшого наукового аналізу.

Список використаної літератури

1. Заклади культури, мистецтва, фізкультури та спорту в області : стат. бюл. / Гол. упр. статистики у Чернів. обл. – Чернівці, 2010 – 16 с.
2. Корнус О. Г. Територіальна організація системи обслуговування населення Сумської області та шляхи її вдосконалення : автореф. дис. ... канд. географ. наук : спец. 11.00.02 «економічна та соціальна географія» / О. Г. Корнус. – Харків., 2009. – 20 с.
3. Мельниченко Т. Ю. Освітній комплекс України : сучасний стан і напрямки удосконалення територіальної організації : автореф. дис. ... канд. географ. наук : спец. 11.00.02 «економічна і соціальна географія» / Т. Ю. Мельниченко. – К., 2005. – 20 с.
4. Освіта Чернівецької області : статист. зб. Дошкільні навчальні заклади, загальноосвітні, позашкільні, професійно-технічні та вищі заклади освіти / упоряд. Л. Н. Тарангул, Ю. М. Куриш. – Чернівці : ПП. Ковбашевський В. Т., 2002. – 96 с.
5. Паламарчук М. М. Економічна і соціальна географія України з основами теорії / М. М. Паламарчук, О. М. Паламарчук. – К. : Знання, 1998. – 416 с.

Адреса для листування:
58012, м. Чернівці,
вул. Коцюбинського, 2,
географічний факультет.

Статтю подано до редколегії
28.02.2012 р.